

ALENA WAGNEROVÁ

A cseh értelmiségi élboly tündöklése és bukása

Havel cseh köztársasági elnök utolsó hivatali szakasza 2003-ban, majd aktív politikai pályafutásának vége mintha szimbolikus pont volna a vezető értelmiségnek a cseh társadalomban betöltött hagyományosan élen járó szerepe után. Az tehát, hogy ők a politikai hatalom képviselői (bár hatalmi vonatkozásban elitként emlegetni őket túlzás volna, igaz, terminológiailag helyes), s hogy ők erre a társadalmi vezető szerepre igényt is tartanak.

Ez a változás egyebek mellett kiolvasható Havel utódjának, Václav Klausnak viselkedéséből is. Bár ő a kilencvenes évek derekán – még Václav Havel vetélytársaként – igencsak igyekezett kiváló értelmiséginek mutatkozni, ugyanis – idézem: – „annyi esszét írt, hogy párját ritkítja mifelénk”, kifejezve ezzel is az értelmiségi vezetőréteghez tartozását. Akkor nyilván ezen a módon akarta magát megmutatni, ám hivatalba lépése után nem várt módon elállt minden intellektuális igényességtől, és a szó igazi értelmében beletörpödött szocialista korszaki elődeinek készruháiba. Az intellektuális igény és kulturális színvonal a cseh politikában már nem húzóerő. Hogy az utolsó parlamenti választásokon szinte senki sem került be újra a honatyák közé a vezető értelmiségiek közül, s hogy még azok sem, akik a korábbi parlamenti időszakban a cseh országgyűlés jobbik kamaráját alkották, mindez a változások bizonyítéka. A nemzet kulturális vezetői közé tartozás már egyáltalán nem ajánlólevél, mint korábban volt. Ez persze nem jelenti azt, hogy napjainkban a cseh kultúrában semmi sem mozdul, vagy hogy az értelmiség színe-java megszűnt volna létezni. De ami mégis megváltozott, a vezető értelmiség szerepe a társadalomban; a központból kiszorítva kisebbségbe került, elvesztve tekintélyét és befolyását. Egyszóval mások érdekcsoportjai mellett afféle korlátolt felelősségű társasággá jelentéktelenült. A cseh társadalom életének fő áramlata kikerüli. Az értelmiség alacsony helyét a társadalmi ranglétrán jelzi átlag alatti jövedelme, viszonylagos szegénysége a hangadó vállalkozókéhoz képest. S mintha inkább ez utóbbiak értékrendjéhez igazodna a társadalom. Szegénynek lenni viszont a pénzen alapuló értékrend szerint azt jelenti, hogy sikertelenek, sőt nevetségesek vagyunk. Igaz is, miféle fura népség ez itt, akik ingyen vagy aprópénzért,

pusztán az ügy iránti buzgalomból okos cikkeket írogatnak a cseh társadalom állapotáról kis példányszámú kiadványokba, s vitákat indítanak, amelyek bármennyire szükségesek is, csak ritkán ébresztik föl az érintettek érdeklődését. Értelmisége nélkül a cseh társadalom nyilván még borzalmasabb, még sivárabb volna, de hát ki-csoda képes ennyi visszhangtalanságot eltűrni?

Mondjuk ki rögtön, bár ennek kifejtésére majd később kerítünk sort, hogy a vezető értelmiség peremre kerülése és kiszorítása a cseh társadalom hagyományos vezető szerepéből nem csak a november utáni piacgazdasági eszménnyel fellépő társadalmi keret következménye. Kezdetét a husáki visszarendeződés időszakában jelölhetjük ki. Ekkor a létező szocializmus pártvezetői véglegesen elvesztették bizalmukat az értelmiségi elitben, s hatalmi szövetségük ezzel fel is bomlott; a politikai visszarendeződés irányítói addig szokatlan mértékű engedelmességet követeltek az értelmiségtől, de javuk inkább a belső vagy külső emigrációt választotta, megteremtve így a polgári ellenzék magvát, lázongásával óhatatlanul szembekerülve az államhatalommal. A november utáni fejlődés ellentmondásos logikája, hogy a vezető értelmiségen ezért a megtorlás, vagyis a jelentéktelenségbe szorítás, igaz, más égisz alatt, épp a Václav Klaus vezette jobboldal műve, bár ennek a szárnynak elhatárolódása a leghangosabb a kommunizmustól. (Ők a visszarendeződés időszakát távlattalannak, erkölcsileg nihilistának mondják s a létező szocializmust pedig a nemzedéket legmélyebben sújtó ballépésnek.)

Jóllehet a vezető értelmiségnek soha nem volt közvetlen hatalom a kezében, de mégis lett befolyása, mert létrehozta és hitelesítette a társadalom értékrendjét, s mértékrendjével és létezése meghatározó jegyeivel alapvetően hatott rá és alakított rajta. Szerepe nemcsak eszményeket, hanem mércét teremtő is volt. A vezető értelmiség képviselői a viselkedés és cselekvés olyan követésre méltó mintáit és példáit hordozták (gyakran nyilván eszményesítve ezeket), amelyet a cseh hagyományban a politikusok szinte sohasem mutattak; a szocialista időszakról most inkább szemlesütve hallgatunk. Épp a kulturális élenjárókból verbuválódtak a modern cseh államiság első időszakának olyan képviselői, mint Masaryk és bizonyos értelemben Beneš. (Érdekes, hogy a csehszlovák kormány első két német minisztere, Franz Spina és Robert Mayr-Harting is a kulturális elithez tartozott; a német kisebbség önkéntelenül is követve a cseh mintát, hasonlóképp viselkedett, mint a saját államiság nélküli példaadók az Osztrák–Magyar Monarchiában, már ami a politikai hivatalok képviselőinek a kiválasztását illeti.)

A kultúra szerepe megváltozik

A kulturális elit hagyományosan biztos szerepe a cseh társadalomban köztudottan összefügg a csehek tizenkilencedik századi történelmi helyzetével, amikor is függetlenségi törekvéseinek az Osztrák–Magyar Monarchiában önálló államiság nélküli nemzetként adott hangot. A műveltségi javak itt, az értékrendjében konzervatív fölbirtokosság rövid ideig tartó, de nemzeti öntudatot serkentő kezdeményezésétől eltekintve, szinte egyedüli forrásai voltak annak, hogy a csehek létezésüket artikulálják és kialakítsák nemzeti együvé tartozásuk tudatát. A kultúra a politika helyettesítőjévé vált, a színház pedig pótolta a parlamentet, miközben mindkettő politizált. A kultúrának ez a sajátos jelentősége nem csak cseh különlegesség, mert ebben az időszakban a soknemzetiségű osztrák birodalom más nyelvű népességeire is érvényes volt.

Ennek a kulturális túlsúlynak fontos részét adta a műveltség érvényre juttatása, kapcsolódva a kulturális nemzet fogalmához, mert ez lett a cseh felvilágosodás óta a megmaradás és a fejlődés legfőbb záloga. A műveltség – nem haszontalan erre épp napjainkban emlékeztetni – ekkor mélyen demokratikus jelentést kapott, lehetőséget adva mindenkinek, hogy értelmesebben, gazdagabban és tudatosabban formálja meg életét. Itt egyszerre volt fontos minden egyén és a nemzeti öntudat. A cseh hagyományban a műveltséget a társadalmi fejlődés legjárhatóbb útjaként értelmezték és értékelték.

A műveltség és a művészet ilyen felfogásának, vagyis a nemzeti önmegvalósítás központba állításának egyik következménye lett, hogy a kultúra alárendelődött a nemzet szolgálatának. Így aztán a művészetek társadalmi feladatát gyakran a nemzeti értékek közvetlen szolgálatává fokozták le; s ez két évszázada torkollt elkeseredett csatározásokba a hagyományörzők és a modernnek, azaz világpolgárok között, mivel ez utóbbiak a kultúrának nagyobb teret szerettek volna, mint amilyet neki a szűkös nemzeti érdekképviselő adott.

A későbbiekben, amikor tehát a tizenkilencedik század második felében formálódni kezdett a cseh politikai képviselő és megalakultak az első érdekvédelmi pártok, a vezető értelmiség jelentette a tartalékot, ahonnan a cseh közügy szolgálói kirajzottak. Más mód akkor nem adódott. Az átmenet pedig az egyik csoportból a másikba még jó ideig zökkenők nélkül zajlott.

A kulturális elit társadalmi csoportjai rangjukat lényegében a cseh államiság 1918-as megújítása után is megtartották. Közülük elsősorban Masaryk említendő, aki személyében mindkét csoportot képviselte, s aki tekintélyénél fogva ehhez a folytonossághoz alapvetően

hozzájárult. Ebben nyilván szerepet játszottak az elnökhöz közeli társaságok, mint például a „pentekek”, vagy a Karel Čapekhez hasonló személyiségek, akik a kultúrának és a cseh republikánus gondolatnak egyaránt elkötelezettjei voltak.

Hozzájárult ehhez a baloldalhoz sok szállal kötődő erős avantgárd kultúra is. A baloldali formabontók a kultúrát a tömegek felszabadításának eszközeként, az alkotás közkinccsé tételével képzelték el, amikor majd minden ember költő lesz, s ez bizonyos értelemben előlegezte a háború utáni időszak kulturális eszményét, vagyis a szocializmus egyik ideológiai pillérét.

Az első köztársaság felbomlása és a náci megszállás után a cseh kultúra visszatért régi szerepéhez, a veszélyeztetett nemzet azonosságának védelméhez, akárcsak a nemzeti megújulás idejében. Míg a nemzet politikussai, nyersen kimondva, elmenekültek azzal, hogy a nép akarata ellenére elfogadták a müncheni döntést, majd ténylegesen is külföldre távoztak, az írók, költők és művészek helyükön maradván átvették a nemzet őrzőinek szerepét. A kultúra még a haláltáborok kegyetlenségében is erőt adott az emberi méltóság megőrzéséhez, de gyakran magához a pusztá élethez is. („Ahol csehek, ott kultúra is volt”, így fogalmazta meg tapasztalatát az egyik ravensbrücki női fogoly.)

Az emberi lélek mérnökei és a társadalom lelkiismerete

Bár a szocializmusban a műveltségnek és a kulturális elitnek fontos szerepe lett volna, azt pusztán a szocializmus éppen időszerű ideológiai elképzelések szerinti szolgálatára korlátozták. Ez úgy is értelmezhető, hogy kezdetben, bár a sztálinizmus és a proletárdiktatúra erőszakos keretei közt, de alighanem tudatosan és stratégiaileg is ösztönözve, a kultúrát a nemzeti megújulás szellemében, tehát a nép érdekeinek támogatásaként képzelték el. Akkor a műveltség a szocializmus megépítésének eszménye alá rendelődték, mintha ez a politikai keret volna a népuralmi törekvések legmegfelelőbbike. A cseh kultúra haladó hagyományaihoz való folyamódás, ahogy akkoriban mondták, mozgósító erejű volt. A baloldali idealisták számára, s mivel társadalmi arányuk a második világháborús cseh tapasztalatok után nem volt csekély, a nemzet egyenjogúsítása, úgymond, természetesen szociális egyenjogúsággá változott át, sőt ebben csúcsosodott ki. A kommunistának nevezett párt nemcsak az ideológiát, hanem a kultúrát is saját céljainak rendelte alá. Miközben az ember felszabadításának eszménye a sztálinizmus körülményei között a szocia-

lista termelési viszonyokba való betagozódás kérdéskörévé torzult, az íróknak a nemzet lelkiismeretének szereplőiből a lélek mérnökeivé kellett volna változniuk.

A kultúrát ideológia által gyarmatosító törekvés lelkes és buzgó képviselői főleg azok a fiatal értelmiségiek voltak, akik kommunista meggyőződésüket a szocialista irodalomból, s nem pedig a második világháborús kommunista pártpolitikából merítették. E kulturális politika eközben ráadásul megmutatta árnyékos oldalát is, ami hosszú börtönöket jelentett azoknak az alkotóknak, akik az állami ideológiát visszautasították, vagy legalábbis az effajta gyanú árnyéka rájuk vetődhetett. Például a modern katolikus kultúra képviselőire, mint: Bedřich Fučíkra, Zdenek Kalistára, Růžena Vackovára, Jan Zahradníčekre meg a többiekre. Egy időre azok a költők, írók is hallgatásra kényszerültek, akik nem fértek bele a szocialista irodalom szűkös keretébe, mint például Jakub Deml, Jaroslav Durych, Vladimír Holan és František Hrubín. Akadt köztük író, mint Jaroslav Seifert is, aki a háború előtt baloldali volt. Az egyik legkülönösebb képviselőjüket, Závřil Kalandrát a sztálinisták kivégezték, s az már titok marad, mi történt volna Kurt Konraddal, Milena Jesenskával, meg a többiekkel, ha túléltek a háborút.

Az ideológiának ezekből a gyarmati kötelmeiből a cseh kultúra viszonylag gyorsan kezdett kibontakozni, amikor a kulturális elit háború utáni *kékingeseinek* nemzedéke saját bőrén tapasztalta meg a szocialista elmélet és gyakorlat közti ellentmondásokat, s abban az időszakban lett felnőtt, amikor a történelmi huszadik kongresszus után lehetővé vált a sztálinizmus és a személyi kultusz torzulásainak bírálata. A *Květen* (Május) című folyóirat megalapítása és az absztrakt művészet fokozatos rehabilitációja jelentette a kultúra függetlenedését a politikától; s ez pedig a hatvanas évek elejétől, átküzdve az időnkénti akadályokon, a huszadik század cseh műveltségének és művészetének legtermékenyebb időszakát jelenti. A kulturális elit fokozatosan vállalta a szocialista társadalom élő lelkiismeretének szerepét.

Ez a folyamat a szocializmus megújulásáról folytatott szenvedélyes viták és a háború előtti avantgárd értékek felélesztésének idején zajlott. Az új politikai eszmény a demokratikus szocializmus lett, amely eladdig megvalósíthatatlannak és felülmúlhatatlannak látszott. Mindez természetesen a pártapparátus elavult szerkezetével folytatott állandó küzdelmet is jelentette, de a cseh kultúrának már az osztrák–magyar időktől fogva voltak gazdag harci tapasztalatai, és remekül kamatoztatta őket, s nem is minden ravaszság nélkül, ahogy erről az ideológiailag „kétes” kiadványok bevezetői vagy utószavai mindmáig tanúskodnak. Mint erre Ivo

Fleischmann szellemesen utalt, a háború utáni értelmiségi élboly épp ekkor, a negyvenes éveinek küszöbén érezte a „republikánus fordulat” első megrázkódtatásait. Az első köztársaság sokféle öröksége, amellyel képviselői fiatalságukban viaskodtak, és amivel szembeszegültek, egy idő után hirtelen a demokrácia olyan örökségeként jelent meg, mely a szocialista társadalom számára is elfogadható értékévé vált. Váratlan módon megújult hát a szocialista út csehszlovák modellje, összekötve Marxot és Masarykot. Kosík könyve, a *Konkrét dialektikája*, majd a legendás 1967-es cseh írószövetségi közgyűlés már az osztálytársadalmi eszmecsere részévé vált, s ez tetőződött a prágai tavasszal.

Ebben az eszmecsereben, amely az élhető szocializmus köznapi mércéjéül az ember felszabadításának eszméjét állította, a különféle vezető párttestületekbe szétosztott kulturális elitnek, egészen a KB-ig felmenően jelentős része volt. Emellett természetesen annak a társadalmi folyamatnak vezető erejeként is felléptek, amelyben a nép újra szuverenitást kapott. A művészeti színtér, hagyományosan főleg az íróké, mintha az egész társadalom mindig is létező politikai becsvágyának szószólójaként nyert volna általános megbízatást. Jóllehet a kommunisták, akik ekkor reformerekként szerepeltek, a maguk módján elszámoltak a párttal, kimondva csalódottságukat, mivel a háború után olyan eszmények szolgálatába szegődtek, amelyeket a párt, már régen azelőtt, 1929-ben elárult, noha az ekkori pártbenjáminok erről mit sem tudtak. Bár a prágai tavasz hatalmas felszabadító áramlatként elbűvölt mindenkit, aki benne élt, sajnálatos, hogy a kulturális elit nem látta kellő világossággal a lehetőségeit, vagy épp túllépte hatáskörét, mert szakértelme már nem felelt meg az államiság fejlett formáinak, igaz, maga az államforma is durván antidemokratikus volt. S a kulturális elit tetszelgése a társadalom megmentőjének szerepében gyakran kortévesztetten a nemzeti megújulás *felirati* világát követte. A cseh államiság ötödik évtizedében már időszerűtlen volt, hogy a kultúra helyettesítse a politikát és – képletesen szólva – a színház vagy a *Literárne noviny* (Irodalmi Újság) szerkesztősége a CSKP KB-t. Nyilván a bámulatosan spontán, szívet és lelket megindító politizálás is oka volt, igaz, híján a szívósságnak és a tágasabb politikai látókörnek, sőt a nemzetközi helyzet értékelésének is, s ez megismétlődött, bár lényegében magasabb színvonalon és nagyobb látókörrel 1989 novemberében is, mintegy előjelezve a kulturális elit széthullását a november utáni időszakban. Csakhogy itt sem hatvannyolcban, sem nyolcvankilencben másfajta természetes politikai erő, amely a szót kérő társadalom nevében fellépett volna, nem létezett.

Harc a világmagyarázat jogáért

A pártapparátus politikai szerkezetébe való „beavatkozásnak” köszönhetően vált mindenekelőtt a kulturális elit a hatalomért vívott harcban nem annyira szövetségessé, hanem inkább vetélytárssá. Persze nem cselekvő vagy tényleges politikai hatalomról van szó, hanem a világmagyarázat jogáról. Másképpen szólva: harc azért a jogért, hogy uralomra jusson a társadalomban történő változások értelmezésének paradigmája, vagyis harc az emberi lelkek fölötti hatalomért. Pont ezeket a hatalmi struktúrákat nem engedték a kommunisták kiragadni a kezük közül. S ezzel a párt új helyzetbe került, mert addigi egyezségük szerint a kulturális elittel osztoztak a világertelmezés hatalmán, és a kultúra ennek a paradigmának társalkotója volt. Nem kizárt, hogy mindezt az ekkoriban a Tvářban (Arc) publikáló Václav Klaus is felismerte.

E világmagyarázat jogáért vívott harc folytatódott húsz évvel később, 1989 novemberében is. De nem a polgári ellenzék és látszólag erős kommunista hatalom között. A harc tehát 1989 novemberében is a világ értelmezésének jogáért folyt, vagyis az emberi lelkek fölötti uralomért, s mivel a kommunista rezsim veresége ezt egy időre elfedte, később vált láthatóvá, hogy a küzdelem a szakadárak, vagyis a kulturális elit politikai ellenzéke meg a közgazdász Václav Klaus köré csoportosuló erők között folyik, s ez utóbbiak szervezkedéséből jött létre végül a Polgári Demokrata Párt (ODS). E párt magvát az alapító közgazdászok alkották, s mindmáig ők az irányítói, s ez új jelenség a cseh politikai elit történetében. E vállalkozók zöme abba a nemzedékbe tartozik, amelyik a prágai tavasz után szakmai karrierje kezdetén volt, a helyzet adta kétségek között dönthetett, hogy vagy emigrál, illetve az ekkoriban szervezkedni kezdő ellenzékbe sorolódik, vagy pedig alkalmazkodik az új viszonyokhoz. A közgazdászok számára az alkalmazkodás nyomása lényegesen kisebb volt, mint például a szellemtudományban, és lehetővé tette számukra a gazdasági ágazatokba való betagozódást, anélkül, hogy a visszarendeződési pártpolitikával azonosulniok kellett volna. Náluk ez az elidegenedés sajátos formája lett, azzal hogy értékrendjük központját és irányultságukat az erősen kudarcos cseh társadalmon kívülre helyezték. Ez szemlátomást megmutatkozott abban, hogy Klaus Európa utolérésének szükségéről beszél ott, ahol Havel az Európába való visszatérést hangsúlyozza. Klaus nemzedékének több tagja a gazdasági neoliberalizmus értékrendjéhez szegődött, remélve, hogy a szabad piacgazdaság ígérete a társadalom valamennyi funkciójának

szervezőelvét is jelenti, így megszabadulnak minden ideológiai kolonctól, amivel torkig voltak. De azt nem vették észre, hogy a piacgazdaság efféle üdvözítőnek vélt hatalma megint csak ideológia, mert az életet gazdasági alapokra helyezi (nem látva a mára már érezhető végzetes hatást, amivel így az emberi közösségi érzést sújtja), vagyis hogy az ideológia nélkülisége nyilvánvalóan csalóka.

Abban a helyzetben, amikor a nyilvánosság figyelmét még mindig a kommunizmus hihetetlen veresége foglalta le, az új demokratikus társadalom két ellentmondó nézetrendszere versenyzett egymással: Havelé, tehát az igazi ellenzéki kulturális elit képviselte politikátlan politikáé, vagyis a polgári társadalom eszménye, követendő mintáit az első köztársaságból merítve, s vele szemben Klaus neoliberális demokratikus eszménye, melyben pedig a piac lett minden társadalmi funkció értékrendje. A kultúrának itt nem lehetett más szerepköre, csak amit a piaci viszonyok között kiharcolhat magának.

A ráhangzás fontossága

Hogy az emberi lelkekért vívott hatalmi harcnak mi lett a vége, közsímet. Václav Klaus értelmezése szerint az állam lényegében a piaci folyamatok kizsákmányolója, s ez az értelmezés módfelett megfelelt abban a helyzetben, amikor a szocialista közvagyon felosztásával felhalmozódott a magántőke; bár e felfogás akkoriban nem aratott osztatlan sikert, a későbbiekben, a kilencvenes évek elején, az átalakítási folyamat döntő szakaszán kezdett érezhetően uralomra jutni. A pénzre és a nyereségre épülő új értékorientációt az elbizonytalanodott és a morálisan kiüresedett cseh társadalom mint „nyugatról jövő újdonságot” más ajánlatok hiánya és csökkent önbecsülése miatt készséggel elfogadta.

Az ellenzéki kulturális elit pedig, amely a nemzet lelkiismereteként két évtizedig hordozta a husáki visszarendeződés terheit, eljátszotta azt a hatalmas lehetőséget, amely a kommunista rezsim kapitulációját elősegítő alkudozások révén adódott számára. Így Václav Klausnak a paradigma-változásnál a szó valódi értelmében szövetségesei lettek. Klaus néhány ügyes csellegéssal a kultúrát a politikai spektrum bal sarkába utalta és mindenfajta elmélkedést a művészet társadalmi funkciójáról kommunista fertőzésként rágalmozott, mivel az egypártrendszerben az állam felügyelte a kultúrát, s ez a kulturális közönségen belül is okozott félreértéseket. A kulturális elit morális és politikai értékeiről vagy az erős kultúráról mint a Polgári Demokrata Párt hatalmának vetélytársairól ebben a bizonytalan helyzetben még nem eshetett szó.

Az a magasra emelt szabadságésemény, amely az ellenzékiek célja volt, vezetett ahhoz, hogy a szabad kultúra egyszerűsített felfogása érvényesült – négy évtizedes torzító tapasztalat után az állam szolgálatában –, tehát csak függetlenedjen minden társadalmi funkciótól, mert bármilyen szolgálat szabad fejlődését csorbítaná. Emlékszem, hogy a kilencvenes évek elején a *Literárne noviny* (Irodalmi Újság) fiatal szerkesztője milyen büszkén értesített a lap folyamatosan csökkenő példányszámairól, mert ebben is kiadványuk értékének és szabadságának jelét látta. A szakadárók csoportja is adósa maradt azzal a társadalomnak, hogy kifejtse elgondolását a kultúrának egy demokratikus államban elfoglalt helyéről és szerepéről. Ráadásul közben alapvetően megváltozott a politikához és a közösség szolgálatához való viszony is. Hiszen a művészet politikussága nem alárendelődés, hanem már az ógörög drámaíróktól a valódi közösség helyzetét fejezi ki, s éppen az összetéveszthetetlen esztétikai eszközök révén. Az esztétika és etika kapcsolatában, e kettő szerepének megváltozásában, általában, a különös és a sajátos viszonyában realizálódhat a művészet társadalmi funkciója, tehát csak közvetve, vagyis esztétikai ereje révén, nem pedig politikai rábeszélésként. Ahol ez a világkapcsolat hiányzik, a művészet magánüggé válik, a művész csak önmagáról beszél, önmagának, ami a legtöbbször nem túl érdekes, ahogy ez a november utáni cseh irodalomban is észlelhető.

A cseh kultúra társadalomban betöltött helyének lefokozásában, ráadásul a szabadság nevében, jobban mondva, ebben az önlefokozásban a novemberi változások után, tevékeny részt vállaltak a kulturális miniszterek is, Milan Lukessel kezdődően, folytatódva Milan Uhdehen és Pavel Tigriden át – e két utóbbi a polgári ellenállásból került bársonyszékbe. Mindeddig csak Pavel Dostál igyekezett művelhetővé tenni a cseh kultúra durván feltört talaját.

A kultúra helyzete a cseh társadalomban továbbra is vigasztalan. Ez egyrészt elszigeteltségéből következik, másrészt az írónemzedékek közti kapcsolatok és párbeszéd hiányából, lévén, hogy kevés az átütően hatásos művész és kritikus, akik készséggel képviselnék és népszerűsítenek a szakma érdekeit, akár a médiában is. Még a legrátermettebbek sem pusztán azért vannak színen, hogy szerény módon megéljenek, így egyik feladatból a másikba kapó jövedelemhalmozókká válnak.

A helyzet viszont rendkívül komoly. A globalizált világban a kultúra egyedisége és összetéveszthetlensége s körötte a társadalom és a nép összefogásából következő kollektív identitás és az otthonosság szükséges feltétele annak, hogy a mi világunkból ne váljon zavaros kutyvasz, amelyben gyökértelen emberké sodrónak ide-oda, ahogy a világ majd mind egyik részén látható. Kétszeresen érvényes ez a kis nemzetekre, akik gazdaságuk erejét a kultúra összetéveszthetlenségével tudják megtartani, miközben körötte a közösség sajátos életét éli. A kultúra csak a polgársággal kölcsönös kapcsolatban fejlődhet: a kultúrának szüksége van a polgárra, ahogy a polgárnak is a kultúrára, mert ebben tükröződik a közösség. Kultúra nélkül a társadalom halott. A neoliberalizmusnak viszont nincs szüksége polgárra. Beéri a fogyasztóval, akinek sem kultúrára, sem szabadságra nincs igénye, beéri a fogyasztás szabadságával.

A kulturális elitnek napjainkban keresnie kell helyét a polgárok közösségében. Az ő kulturális szükségletük afféle hangsze krénnyé válhat. S fölerősíthetik a humán értelmiség szavait annyira, hogy a politikai vezetés is kénytelen lesz meghallani.

(Listy 2006/6)

Varga Imre fordítása

PETR KRÁL (1941) – költő, prózaíró, esszéíró, műfordító. Filmművészeti Főiskolát végzett, a film(művészeti) irodalom területén szerkesztőként dolgozott. 1968-ban Franciaországba emigrált, 1989 után rövid ideig a párizsi csehszlovák nagykövetség alkalmazottja volt. Cseh és francia nyelven publikál, francia nyelvből és nyelvre is fordít. Verseskötetei: *Právo na šedivou* (Jog az őszülésre), *Soukromý život* (Magánélet), *Staronový kontinent* (Megújult kontinens), *Pro anděla* (Angyalomnak), *Masiv a trhliny* (Szikla és repedés), *Přesuny* (Elmozdulások). Prózaí művei: *Pařížské sešity* (Párizsi füzetek), *Základní pojmy* (Alapfogalmak), *Arco a jiné prózy* (Arco és más szövegek). Tanulmányai: *Voskovec a Werich čili Hvězdy klobouky* (Voskovec és Werich avagy a kalapok csillagai), *Groteska čili Morálka slehačkového dortu* (Groteszk avagy a tejszínhabos torta morálja). 2006-ban az Akropolis Kiadó gondozásában jelent meg az

Úniky a návraty (Menekülések és visszatérések) című könyves beszélgetése. 2006-tól Prágában él.

ALENA WAGNEROVÁ (1936), író, újságíró és műfordító. Többek közt Milena Jesenská, Franz Kafka életével és művészetével, valamint a cseh–német kapcsolatokkal foglalkozik. Könyvei: *České ženy* (Cseh asszonyok, 2003), *Dvojitá kaple* (Ikerkápolna, 1991), *Milena Jesenská* (1996), *Neodsunuté vzpomínky. Česká zkušenost pohraničí* (Kitoloncolatlan emlékeink. Csehek külföldi tapasztalatai, 2001) *Odsunuté vzpomínky. Z vypravení mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků* (Kitoloncolt emlékezet. Szudétanémet nemzedékek utrakelése, 1993) *Ohnisko nepokoje. Hermann Kafka a jeho rodina* (A nyugtalanság gyújtópontja. Hermann Kafka és családja, 2003). 2005-ben neki ítelték a Listy folyóirat Pelikán-díját. Saarbrückenben él.